

пожежні вимоги в галузі проектування і будівництва: В 6-ти т. – Т. 4. – К.: Укрархбудінформ, 1998. – 300 с. **23.** Про затвердження Методики обстеження і паспортизації гідротехнічних споруд систем гідравлічного вилучення та складування промислових відходів: наказ Держкоммістобудування від 19 грудня 1995 р., № 252. [Електрон. ресурс] Режим доступу: www.nau.kiev.ua. **24.** Сборник нормативно-правовых актов Автономной Республики Крым. **25.** Урядовий кур'єр. **26.** Шульга М.В. Актуальные правовые проблемы земельных отношений в современных условиях. – Харьков: Консум, 1998. – 224 с. **27.** Шульга М.В. Актуальные проблемы правового регулирования земельных отношений в современных условиях: Дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.06. – Харьков., 1998. – 394 с.

Надійшла до редакції 29.10.2009 р.

УДК 349.6

І.В. Кирєєва, канд. юрид. наук
*Кримський юридичний інститут
Національної юридичної академії України
імені Ярослава Мудрого, м. Сімферополь*

ГРОМАДЯНИ ЯК СУБ'ЄКТИ СТАЛОГО, ЕКОЛОГІЧНО ЗБАЛАНСОВАНОГО ВИКОРИСТАННЯ ПРИРОДНИХ РЕСУРСІВ

Прийняття в 1996 р. Конституції ознаменувало встановлення в національній правовій системі України осередку змін, спрямованих на втілення в життя концепції правової держави. Одним з найважливіших конституційних положень є норма ст. 3 Основного Закону, яка проголошує, що права та свободи людини, їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави. Стаття 13 називає землю, її надра, атмосферне повітря, водні та інші природні ресурси, що знаходяться в межах території України, природні ресурси її континентального шельфу, виключної

(морської) економічної зони об'єктами права власності Українського народу. Від його імені права власника здійснюють органи державної влади й органи місцевого самоврядування в межах, визначених Конституцією. Кожному громадянину надається право користуватися природними об'єктами відповідно до закону. Таким чином, на рівні акта, що має найвищу юридичну силу, в державі проголошено право людини використовувати природні ресурси – об'єкти власності Українського народу – на визначених правових титулах: праві приватної власності й

ПРОБЛЕМИ ЗАКОННОСТІ

праві природокористування.

Актуальність теми статті визначається поступовим розвитком права приватної власності на природні об'єкти, розширенням використання приватних природних об'єктів, а також тих, що перебувають у державній і комунальній власності. У зв'язку із цим усе більшого значення набуває потреба в правовому забезпеченні сталого, екологічно збалансованого використання природних ресурсів.

Стосовно важливості такого використання природних ресурсів уже йшлося в багатьох наукових публікаціях. Деякі їх автори називають лише окремі його сторони (О.А. Діденко, Н.Р. Малишева, О. Мудрова [Див.: 3–5]). Однак поняття «стале, екологічно збалансоване використання природних ресурсів» у правовій літературі не було достатньо освітлено. Також не досить розкритим можна вважати й питання щодо громадян як суб'єктів такого використання природних ресурсів.

Метою даної статті є загальна характеристика громадян як суб'єктів сталого, екологічно збалансованого використання природних ресурсів.

Більшість з основних природоресурсних кодифікованих актів України, як-от: Земельний кодекс [2; 2002. – № 3. – Ст. 27], Водний кодекс [2; 1995. – № 24.

– Ст. 189], Кодекс про надра [2; 1994. – № 36. – Ст. 340], а також Закони України «Про тваринний світ» [2; 2002. – № 14. – Ст. 97], «Про рослинний світ» [2; 1999. – № 22–23. – Ст. 198], «Про природно-заповідний фонд України» [2; 1992. – № 34. – Ст. 502] практично прямо не називають сталість та екологічну збалансованість основою використання відповідних природних ресурсів.

Певним винятком із цього переліку законів є Лісовий кодекс України [2; 2006. – № 21. – Ст. 170], у ст. 2 якого читаємо: «Лісові відносини – суспільні відносини, які стосуються володіння, користування та розпорядження лісами і спрямовуються на забезпечення охорони, відтворення та сталого використання лісових ресурсів з урахуванням екологічних, економічних, соціальних та інших інтересів суспільства». У подальших нормах цього акта засади сталого розвитку використання лісових ресурсів відображені в організації лісового господарства (ст. 34) й таких його складників, як лісовпорядкування (ст. 48), моніторинг лісів (ст. 55), лісова сертифікація (ст. 56) тощо.

У тлумачному словнику міститься таке визначення терміна «сталий»: який не змінюється, зберігає той самий склад, розмір, однакову форму тощо;

розрахований на тривалий час, призначений для тривалого функціонування [1, с. 1187]. Отже, екологічно збалансоване використання природних ресурсів є, вочевидь, таким, що забезпечує придатність природних ресурсів до їх подальшого використання за цільовим призначенням і покладає на користувачів низку обов'язків. Так, п. 1 ч. 2 ст. 19 Лісового кодексу з метою забезпечення принципів сталого розвитку покладає на постійних лісокористувачів обов'язки забезпечувати охорону, захист, відтворення, покращання продуктивності лісових насаджень, посилення їх корисних властивостей, підвищення родючості ґрунтів, а також вживати інших заходів відповідно до законодавства.

Земельний кодекс, хоча і є основним законодавчим актом, на підставі якого відбувається регламентація права землекористування, але він не називає сталість землекористування основним його принципом. Лише у п. «а» ст. 183 цього акта серед основних завдань землеустрою вказується на створення екологічно сталих ландшафтів та агросистем. Закон України «Про землеустрій» [2; 2003. – № 36. – Ст. 282] певним чином заповнює вказану прогалину. Серед основних термінів і визначень, що надані у ст. 1 цього Закону зазначено, що стале землеко-

ристування – форма й відповідні до неї методи використання земель, що забезпечують оптимальні параметри екологічних і соціально-економічних функцій територій. У цьому визначенні підкреслюється, що стале використання природних ресурсів (у даному випадку землекористування) неодмінно пов'язано з екологічною збалансованістю такого використання.

Преамбула Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища» [2; 1991. – № 41. – Ст. 546] зазначає, що охорона навколишнього природного середовища, раціональне використання природних ресурсів, забезпечення екологічної безпеки життєдіяльності людини – невід'ємні умови сталого економічного й соціального розвитку України. Ця норма фактично розкриває 3 основні умови такого розвитку держави: (а) охорона навколишнього природного середовища, (б) раціональне використання природних ресурсів і (в) забезпечення екологічної безпеки життєдіяльності людини. А чи можна вважати їх підвалинами сталого, екологічно збалансованого використання природних ресурсів? Як вбачається, його досягнення неможливе без забезпечення екологічно збалансованого використання природних ресурсів. Про це певним чином зазначалося й у правовій

ПРОБЛЕМИ ЗАКОННОСТІ

літературі. Категорія «сталий розвиток» передбачає розвиток динамічний, що сам себе підтримує у взаємозв'язку та взаємоприспосованні всіх елементів останнього – економічного, екологічного й соціального [3, с.59].

Таким чином, *можемо констатувати, що сталість використання природних об'єктів*, у тому числі й екологічна збалансованість як її невід'ємна ознака, є основним принципом використання природних ресурсів, що покладає на всіх суб'єктів природокористування низку прав та обов'язків стосовно охорони, захисту, забезпечення екологічної безпеки, раціонального використання, відтворення, підвищення продуктивності конкретних природних об'єктів і навколишнього природного середовища в цілому з метою забезпечення їх подальшого використання за цільовим призначенням. Сталість та екологічна збалансованість використання конкретних природних об'єктів є підґрунтям як для загального, так і для спеціального природокористування. Громадяни, як суб'єкти такого використання, є основними носіями прав та обов'язків, що забезпечують сталість та екологічну збалансованість використання конкретних природних об'єктів.

З якого ж віку виникає право- й дієздатність громадян при

реалізації ними прав щодо здійснення використання природних об'єктів? Підходити до цього питання необхідно диференційовано, тобто вирізняти право- й дієздатність громадян при здійсненні спеціального й загального використання природних об'єктів. Не зупиняючись на теоретичному аналізі категорій «правоздатність» і «дієздатність», можемо лише підкреслити, що екологічна правоздатність виникає від народження і припиняється після смерті громадянина. Виникнення ж дієздатності необхідно для здійснення спеціального використання природних об'єктів. Тому в кожному окремому випадку необхідно визначати дієздатність громадянина, керуючись приписами законодавства, що регулює здійснення конкретного виду використання природних об'єктів. Дещо інакше слід розмірковувати про виникнення права громадян на здійснення права загального використання останніх. Це право для задоволення життєво необхідних потреб гарантується всім громадянам (ст. 38 Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища»). На наше переконання, в усіх установлених законодавством випадках загального використання природних об'єктів, де не існує спеціальних вимог до особи природокористувача, її дієздатність не має значення

для виникнення суб'єктивного права такого використання. Для виникнення цього права достатньо лише правової норми, яка його закріплює, і дій особи, які реалізують його (входження в ліс, купання у водоймі тощо).

Слід звернути увагу на те, що і в екологічному, і в поресурсовому законодавстві йдеться про громадян. Що ж розуміє законодавець під поняттям «громадянин»? Для відповіді на це питання варто звернутися до чинного законодавства. Так ст. 13 Кодексу про надра визначає користувачів надр як установи, організації, громадяни України, а також іноземні юридичні особи й особи без громадянства, а в ст. 19 передбачає, що надра надаються в користування підприємствам, установам, організаціям і громадянам лише за наявності в них спеціального на це дозволу. Виникає питання: чи відносить до громадян Кодекс про надра осіб без громадянства? Звернімо до Конституції України, норми якої є нормами прямої дії. Відповідно до ст. 26 Основного Закону іноземці й особи без громадянства, які перебувають в Україні на законних підставах, користуються тими самими правами та свободами, несуть такі ж обов'язки, як і її громадяни, за винятками, встановленими Конституцією, законами чи міжнародними договорами де-

ржави. Норми зазначеного Кодексу не називають винятків для осіб без громадянства, тому вони нарівні з іноземними громадянами й громадянами України мають право в закріпленому законами порядку набувати й реалізовувати право надрокористування.

Згідно зі ст. 42 Водного кодексу водокористувачами можуть бути підприємства, установи, організації й громадяни України, а також іноземні юридичні та фізичні особи й особи без громадянства. Однак його ст. 47 проголошує, що загальне водокористування здійснюється громадянами для задоволення їх потреб (купання, плавання на човнах, аматорське і спортивне рибальство, водопій тварин, забір води з водних об'єктів та криниць без застосування споруд або технічних пристроїв) безкоштовно, без закріплення водних об'єктів за окремими особами й без надання відповідних дозволів. Чи поширюється це право лише на громадян України? Якою мірою цим правом користуються іноземні громадяни й особи без громадянства? З огляду на вищевказану ст. 26 Конституції нарівні з громадянами України право загального водокористування мають також іноземні громадяни й особи без громадянства.

Громадяни України, іноземні громадяни й особи без грома-

ПРОБЛЕМИ ЗАКОННОСТІ

дянства – це фізичні особи, перелік яких є вичерпним. У зв'язку з викладеним вбачається за доцільне внести зміни до чинного законодавства в усіх випадках, де йдеться не лише про громадян України, а й про інших фізичних осіб, застосовувати категорію «фізичні особи», а не «громадяни.» Змін потребують: Закони України «Про рослинний світ» – ст. 9, «Про тваринний світ» – ст. 16, Водний кодекс – ст. 47, Кодекс про надра – статті 13 і 19 та деякі інші законодавчі акти.

Отже, громадяни, як суб'єкти сталого, екологічно збалансованого використання природних ресурсів, – це всі фізичні особи: громадяни України, іноземні громадяни й особи без громадянства, які відповідно до

норм чинного законодавства, здійснюючи загальне чи спеціальне використання природних об'єктів, мають низку прав та обов'язків стосовно охорони, захисту, забезпечення екологічної безпеки, раціонального використання, відтворення, підвищення продуктивності конкретних природних об'єктів і навколишнього природного середовища в цілому з метою забезпечення їх подальшого використання за цільовим призначенням.

Зважаючи на обсяг статті, питання сталого, екологічно збалансованого використання природних ресурсів, розглянуте лише фрагментарно, має отримати ширше освітлення в наукових публікаціях.

Список літератури: 1. Великий тлумачний словник сучасної української мови // Уклад. і голов. ред. В.Т. Бусел. – К.; Ірпінь: ВТФ «Перун». – 2001. – 1440 с. 2. Відомості Верховної Ради України. 3. Діденко О.А. Сталий розвиток як основа сучасного природокористування // Вісн. Акад. праці і соц. відносин Федерації профспілок України: Наук.-практ. зб. – К.: Рад. шк. – 2003. – № 1 (20). – С. 54-59. 4. Правова система України: історія, стан та перспективи: У 5-ти т. – Т.4: Методологічні засади розвитку екологічного, земельного, аграрного та господарського права / За ред. Шемшученка Ю.С. – Х.: Право. – 2008. – 480 с. 5. Раціональне надрокористування – запорука економічної незалежності держави // Вісн. прокуратури. – 2006. – № 9. – С. 54-57.

Надійшла до редакції 22.10.2009 р.